

3 0 1 0 1 4

**KONCEPCJA ARCHITEKTONICZNA
MUZEUM ŻOŁNIERZY WYKLĘTYCH I WIĘŹNIÓW POLITYCZNYCH PRL
W WARSZAWIE PRZY UL. RAKOWIECKIEJ 37**

Idea przewodnia i ogólne założenia projektu

Ideą przewodnią projektu jest stworzenie na terenie zabudowań więzienia mokotowskiego przy ulicy Rakowieckiej nie tylko muzeum, ale także rodzaju miejsca pamięci, mauzoleum, swoistego pomnika upamiętniającego Żołnierzy Wyklętych i więźniów politycznych PRL. Tej idei podporządkowana jest w projekcie zarówno historyczna, jak też nowo projektowana architektura.

Ze względu na historyczny kontekst miejsca niezwykle istotne jest zastosowanie prostych i powściągliwych w formie środków wyrazu. W projekcie, wszystkie nowe elementy architektury, wynikają z funkcjonalnie niezbędnego minimum. Projekt zakłada stworzenie od podstaw tylko jednego budynku, czyli Pawilonu Wejściowego Muzeum. Dodatkowo na osi wejścia do muzeum, przy wprowadzeniu minimalnych zmian w istniejącej architekturze, wykreowana zostanie monumentalna Brama Zachodnia, jaka powstanie na bazie istniejącego budynku administracyjno-gospodarczego (od strony ulicy Rakowieckiej). Te dwa nowe obiekty zespółą się z historycznym założeniem – z jednej strony poprzez minimalizm i prostotę architektury, z drugiej przez zastosowanie w elewacjach wyłącznie czerwonej cegły, podobnej do tej z jakiej wybudowane zostały istniejące historyczne budynki.

Ceglane elewacje będą charakterystyczne dla starej i nowej architektury założenia, dlatego we wszystkich dawnych budynkach zostaną odsłonięte ceglane ściany. Dzięki zastosowaniu w nowych budynkach czerwonej cegły – jak w dawnych czasach ręcznie formowanej – uzyskana zostanie kolorystyczna i formalna jedność architektury. Odsłonięcie oraz wyeksponowanie ceglanych murów historycznych budowli więzienia mokotowskiego ma również wyrażać dążenie do wydobycia prawdy o tym miejscu.

Z kolei ta historyczna prawda, szacunek dla autentycznej historycznej substancji architektury oraz pewna twórcza szczerłość, wymagają subtelnego oraz delikatnego podkreślenia podziału na architekturę historyczną i nową. Mimo, że nowa cegła będzie odróżniała się od oczyszczonej cegły starej, to dodatkowo rozróżnienie między tym co dawne i współczesne będzie uzyskane dzięki cofnięciu fug w głąb lica w nowych murach. Projekt zakłada, że z budynków historycznych zostaną tylko zdjęte późne naleciałości, a spod tynku wydobyta będzie czerwona cegła. W ten sposób zostanie zachowane to, co z oryginalnej zabytkowej substancji dotrwało do dziś. Poza odtworzeniem dawnej Bramy Głównej zrezygnowano w projekcie z rekonstrukcji niezachowanych elementów, w tym takich elementów architektury dawnego carskiego więzienia, jak neogotyckie szczyty. Tego rodzaju rekonstrukcja mogłaby bowiem odciągać uwagę od tego, co zasadnicze i najważniejsze dla tego miejsca.

Ograniczając do niezbędnego minimum ingerencję w zabytkową substancję, projekt ma uzyskać maksymalne efekty w kreowaniu właściwego dla miejsca nastroju powagi i refleksji. Nowa architektura - przez swą prostotę i geometryczne formy – będzie stanowić tło dla substancji historycznej. Jednocześnie, działając mocno i autonomicznie, jej minimalizm będzie kreował powagę tego miejsca oraz jego pomnikowy charakter.

Urbanistyka

Charakterystyczny dla urbanistyki założenia jest widziany w planie krzyż, składający się z dawnych głównych ceglanych budynków więziennych, wpisany w zarys otaczających więzienie murów i budynków administracyjnych. Na oglądanym z lotu ptaka dziedzińcu ma być widoczna charakterystyczna krata utworzona z pokrywających go szarych płyt kamiennych o module 3x3 m, wyprowadzonym z szerokości przęsła muru otaczającego więzienie.

Koncepcja projektu zakłada przerwanie w trzech miejscach wysokiego muru więziennego od strony ulicy Rakowieckiej. Ten zabieg zostanie osiągnięty przez ulokowanie w murze trzech przejść, **trzech bram: Wschodniej, Głównej i Zachodniej**, które wyznaczają **trzy równoległe osie założenia**. Ten akt przzerwania muru ma symboliczny wymiar. W ten sposób teren więzienia zostanie otwarty na miasto i tym samy odkryje długo skrywane za murem tajemnice. Taki zabieg otwarcia sprawi, że teren Miejsca Pamięci Narodowej jakim jest muzeum, zaprosi do wejścia gości i mieszkańców miasta. Oddzielony od ruchu ulicznego, może być na co dzień miejscem dogodnym do zatrzymania się, miejscem wytchnienia i refleksji, przywodzącym na myśl sakralną przestrzeń wielu historycznych warszawskich kościołów, mających swą dramatyczną historię.

Brama Wschodnia

Pierwsza od wschodu brama stanowi wejście i wjazd na dziedziniec, będący **Placem Pamięci**. Przylegający do placu mur wschodni w projekcie staje się **Murem Pamięci**. Najego powierzchni mają być umieszczane tabliczki z nazwiskami kolejnych przywracanych historii żołnierzy niezłomnych i innych osób represjonowanych za czasów PRL.

Bezpośrednio z Bramy Wschodniej, zaopatrzonej w rozsuwane stalowe wrota, prowadzi zjazd na lewo w dół do **garażu podziemnego** dostępnego dla gości muzeum. Za budynkiem bramnym, który jest ukryty za murem, zlokalizowana będzie zadaszona **przeźródź ekspozycji historycznych samochodów** związanych z Muzeum lub innych eksponatów o dużych gabarytach. Na przyległej części dziedzińca ma być zlokalizowany okazjonalny **parking dla samochodów VIP**.

Mur Pamięci

Zlokalizowany na lewo od Bramy Wschodniej **Mur Pamięci** od dołu do góry pokryty będzie żeliwnymi prostokątami, ustawionymi horyzontalnie. Krawędzie płyt o tej samej wielkości wyznaczają linie poziome i pionowe i tym samym tworzą wzór kraty. Ich wielkość jest pochodną szerokości przęsła muru więzienia (3m), która dla projektu stanowi wielokrotnie stosowany moduł. Dzięki zakryciu ceglanej powierzchni przez żeliwne tablice Mur Pamięci w sposób dyskretny będzie wyróżniał się z zabudowy otoczenia, dla której dominujący jest kolor cegły. W ten sposób zostanie podkreślona istota Muzeum. Na wysokości pawilonu śmierci, jakim był tzw. „pałac cudów” na wprost zlokalizowanego tu wyjścia podziemnego tunelu, prowadzącego z piwnic pod tym pawilonem na dziedziniec, w centralnej części Muru urywa się rosnący na jego tle ciąg drzew. W tym miejscu znajduje się centralna strefa Muru Pamięci, do której mają być przeniesione tablice komemoratywne, które znajdowały się dotychczas na murze na ulicy Rakowieckiej. Zostanie przy tym zachowany taki sam układ, w jakim były one zestawione do tej pory, w formie zbliżonej do krzyża. Ten układ wyznacza w centralnym miejscu Muru Pamięci kierunek pionowy i poziomy, kontynuowany poprzez szereg umieszczonych obok siebie na tej samej wysokości tablic z nazwiskami żołnierzy wyklętych i osób represjonowanych, tworzący na ścianie jedną horyzontalną linię.

Aleja Pamięci

Wzdłuż Muru Pamięci, na pasie o szerokości 9 metrów, ciągną się swobodne szpalery drzew. Pomiędzy nimi zwiedzający będą mogli spacerować po wysypanej ciemnym żwirem nawierzchni, tworzącej **Aleję Pamięci**. Aleja połączy istotne z punktu widzenia martyrologii miejsca zlokalizowane na terenie dawnego więzienia. Pierwszym z nich są do dziś nie do końca zbadane doły z ciałami ofiar represji komunistycznych, umieszczone w narożniku południowo-wschodnim więzienia. W dalszym przebiegu Aleja łączy to miejsce ze ścianą straceń przez rozstrzelanie zlokalizowaną w rejonie narożnika południowo-zachodniego dawnego obszaru więziennego. Już poza zasięgiem Alei Pamięci, na obwodzie obszaru więziennego, obok historycznego budynku więziennego, w którym mają być ulokowane m.in. biura, biblioteka i archiwum, znajduje się miejsce, gdzie w nawierzchni placu zaznaczono lokalizację szubienicy, na której wykonywano wyroki śmierci przez powieszenie. Tworzące Aleję Pamięci drzewa, będące symbolem życia, ciągnącą się niczym starożytny sakralny fryz na tle muru więziennego i są symbolem odwołującym się do nadziei... być może do biblijnego symbolu drzew życia rosnących nad wodami rzeki życia, z której - jak mówią słowa Biblii - będą pili sprawiedliwi i dzięki niej będą do życia przywróceni.

Plac Pamięci

Plac Pamięci stanowi część dziedzińca przylegająca z jednej strony do muru wschodniego, a z drugiej do tzw. „pałacu cudów”, pawilonu, w którym odbywały się bestialskie śledztwa i wykonywano wyroki śmierci. Podobnie jak cały dziedziniec wokół zabudowań więzienia ma być pokryta betonowymi płytami tworzącymi na tej płaszczyźnie regularną siatkę. Ławki służące odpoczynkowi, zadumie i refleksji mają być rozmieszczone wzdłuż Muru i Alei Pamięci oraz naprzeciwko centralnej strefy Muru Pamięci. Ponadto, na terenie dziedzińca mają zostać zlokalizowane siedziska stworzone przez wyniesienie ku górze bloków o modularnej wielkości 3x3 m, równej wymiarom płyt nawierzchni dziedzińca. Ławki zlokalizowane wzdłuż Muru i Alei Pamięci, dzięki otwartej przestrzeni Placu Pamięci, stanowić będą doskonały punkt widokowy, z którego oglądać można zabudowania Więzienia.

W **Holu Głównym Muzeum** w **Pawilonie Wejściowym** rozpoczyna się poprzeczna oś założenia muzealnego, przechodząca poprzez przestrzeń wystaw czasowych i pawilon tzw. „pałac cudów”, prowadząca do wyjścia z tunelu na Placu Pamięci, na wprost centralnej części Muru Pamięci.

Brama Główna

Brama Główna, zlokalizowana w centralnej części muru więziennego od strony ul. Rakowieckiej, pierwotnie funkcjonowała jako jedyna brama więzienia. Według projektu zostaną w niej odtworzone wrota dawnej Bramy Głównej więzienia, które wyznaczą centralną oś założenia, prowadzącą w kierunku z północy na południe przez środek dawnych głównych historycznych pawilonów więzienia. Brama ta będzie jedynym całkowicie odtworzonym w ramach projektu elementem dawnego więzienia. Pomiędzy murem więziennym, Bramą Główną a szczytową elewacją historycznego Gmachu Głównego powstaje mały placik o charakterze symbolicznym, upamiętniający przybywanie konwojów z więźniami. W miejscu dwóch bram, które niegdyś po bokach zamykały placik, postawione zostaną dwie metalowe płyty z wrytymi wizerunkami ukazującymi nieistniejącą bramę.

Brama Zachodnia

Brama Zachodnia wyznacza trzecią równoległą oś, stanowiącą główną wejściową drogę do Muzeum. W swej zachodniej części wzniesiony wyżej ceglany mur bez otworów okiennych skrywa budynek administracyjno-biurowy, który według projektu ma stanowić monumentalną oprawę dla bramy prowadzącej na **Dziedziniec Wejściowy Muzeum**. Brama ta składa się z ośmiu ciągów pieszych

oddzielonych siedmioma wydłużonymi filarami, aranżującymi wejście na podobieństwo krótkich tuneli. Cały ten monumentalny ceglany budynek wejściowy, przez oszczędność formy i monumentalizm wydaje się być echem budowli antycznych i stanowi swego rodzaju propyleje prowadzące na teren Muzeum, mające być Mauzoleum i **Miejscem Pamięci**. Ceglana ściana budynku wejściowego posiada minimalną artykulację w postaci pozostawionego istniejącego gzymsu, oddzielającego dwie powstałe w różnym czasie kondygnacje. W swej formie i symbolice monumentalny budynek bramy wydaje się być echem starożytnych bram i antycznych greckich propylejów, czyli monumentalnego budynku-bramy prowadzącego do sakralnego obszaru poświęconego bogom, ale również zmarłym przodkom lub herosom.

Zarówno Brama Zachodnia, jak i Brama Wschodnia projektowanego Muzeum mają nawiązywać do otaczającej Muzeum architektury zlokalizowanej przy ulicy Rakowieckiej. Kontynuację Bramy Wschodniej będzie stanowił zlokalizowany w przyziemiu przejazd pod monumentalnym budynkiem Sztabu Generalnego, znajdującym się po przeciwnej stronie ulicy Rakowieckiej. Z kolei efektywnym zamknięciem osi biegnącej przez Bramę Wejściową Muzeum jest elewacja znajdującego się przy ulicy Rakowieckiej budynku SGH, którego pionowe podziały będą nawiązywać do rytmu filarów prześwitu Bramy Zachodniej Muzeum, wywiedzionego z rytmu pręseł muru więziennego. W ten sposób wyznaczona w projekcie oś, prowadząca przez ośmiodzielny prześwit Bramy Zachodniej i Dziedziniec Wejściowy, z jednej strony będzie zakończona monumentalnym wejściem do Muzeum (umieszczonym w surowej pozbawionej otworów okiennych ceglanej ścianie Pawilonu Wejściowego Muzeum), a z drugiej strony zamknięta elewacją budynku SGH.

Pawilon Wejściowy

Ośmiodzielna brama, której podział nawiązuje do istniejącego już podziału za pomocą filarów dawnego muru więziennego, prowadzi wprost do wejścia **Holu Muzeum**. Wejście to jest jedynym otworem w minimalistycznej elewacji północnej **Pawilonu Wejściowego**. Ceglane elewacje pawilonu, będące nawiązaniem do historycznych elewacji zabudowy Więzienia Mokotowskiego, są pozbawione wszelkich artykulacji i otworów okiennych. Rozwiązanie to – choć w pełni nowoczesne, abstrakcyjne i minimalistyczne w formie - nasuwa skojarzenia z architekturą monumentalnych budowli. Budynek Pawilonu Wejściowego o wysokości 4 metrów ponad poziom grunt, posiada trzy surowe ceglane elewacje, a od strony wschodniej połączony jest szklanym łącznikiem do dawnego pawilonu śledczego, w którym rozpoczyna się ciąg zwiedzania właściwej historycznej wystawy.

Hol Wejściowy

Do Holu Wejściowego prowadzą trzy wejścia z trzech stron świata: od północy, czyli od strony ulicy Rakowieckiej i monumentalnej Zachodniej Bramy Wejściowej, od zachodu, czyli od strony budynków administracyjno-biurowych i od południa, czyli od strony budynków przylegających do dawnej kotłowni i mieszczących hotel z pokojami gościnnymi. W ten sposób zaprojektowany na planie kwadratu hol upodobni się do budowli centralnej, co podkreśla rolę przedsionka, w którym zwiedzający oczekują na przejście do poruszającej emocjonalnie przestrzeni wystawowej Muzeum. Na przecięciu osi wiodących od tych wejść, w centrum Holu Wejściowego, znajdują się schody prowadzące do kondygnacji podziemnej. Tu zlokalizowana jest **sala kinowa** i **aula konferencyjna**, która posiada podium o głębokości 4 metrów, która może pełnić rolę **sali widowiskowej**. Hol Wejściowy do Muzeum jest minimalistyczny w formie, oświetlony niczym atrium przez prostokątny otwór stropie. Otwór ten podkreśla kierunek horyzontalny i jest skontrastowany z pionowymi ciemnymi szczelinami otworów wejściowych rozcinających monumentalne pozbawione dekoracji jasne mury ścian. Pomimo zupełnej abstrakcyjności tego nowoczesnego rozwiązania nadaje ono wnętrzu atmosferę klasycznych budowli. Jedynym elementem architektonicznym, który znajduje się w centrum tego minimalistycznie zaaranżowanego holu jest prostopadłościenne, podobne do wielkiego kamiennego bloku podium, kryjące schody do kondygnacji podziemnej. Na jego obrzeżach umieszczone są siedziska, wcięte w owo podium na podobieństwo monumentalnych amfiteatralnych stopni.

Do Holu Wejściowego przylega przestrzeń zarezerwowana dla wystaw czasowych. Można ją dzielić na sale i aranżować dzięki mobilnym ścianom w zależności od okoliczności i potrzeb. Z Holu Wejściowego poprzez dwa korytarze wzdłuż przestrzeni wystaw czasowych, a następnie przez szklany łącznik prowadzą dwie drogi. Jedna droga prowadzi na **ekspozycję muzealną** zlokalizowaną w głównym kompleksie pawilonów więziennych rozmieszczonych na planie krzyża. Drugą drogą jest droga powrotna z wystawy. Nowy Pawilon Wejściowy Muzeum, którego ściana od wschodu pokryta jest betonem architektonicznym połączony jest szklanym łącznikiem z historycznym ceglany pawilonem więziennym. Takie rozwiązanie pozwala na wizualne oddzielenie obydwu budowli. Pod szklanym łącznikiem, ale także poza jego obrębem, wzdłuż więziennego pawilonu jest zaznaczone i upamiętnione miejsce dołów śmierci z okresu Powstania Warszawskiego. W tym miejscu zastosowana zostanie jednolita betonowa wylewka.

Wnętrza historycznych budynków w **przestrzeni muzealnej** poddane zostaną konserwacji, tak, aby możliwie jak najwierniej odtwarzały warunki panujące w dawnym więzieniu. Między innymi będą tu odtworzone pomieszczenia cel. Konserwacji będą poddane wykonane przez więźniów napisy na

murach. Nowym elementem w przestrzeni wystawowej ma być wyłącznie infrastruktura niezbędna do funkcjonowania muzeum. Poprzez powściągliwą aranżację niektóre przestrzenie mogą być wyodrębnione jako **miejsca szczególnej pamięci** o osobach represjonowanych oraz tragicznych wydarzeniach rozgrywających się za murami więzienia. Przykładem może tu być miejsce egzekucji na schodach w tzw. „pawilonie cudów”.

Dodatkowe funkcje związane z działaniem Muzeum mają być rozmieszczone w budynkach na obrzeżach terenu Muzeum. Recepcja i informacja, a także pomieszczenia **Dyrekcji Muzeum** oraz **sala konferencyjna**, są zlokalizowane w Budynku Bramy Zachodniej. Ponadto w budynku bramnym na parterze ma mieścić się Klub Kombatanta. Budynek bramny będzie połączony przejściem z budynkami na obrzeżu działki od strony zachodniej, gdzie będą zlokalizowane **biura, sale edukacyjne, archiwum i biblioteka wraz z magazynami i czytelnia**. Elewacje tych zabytkowych budynków będą ceglane, natomiast nowym elementem będzie wyrównanie poziomu ich górnych kondygnacji poprzez zastosowanie szklanej ściany w kolorystyce przydymionego brązu. Ściana ta ma być jednak wycofana w głąb od lica muru i dlatego niewidoczna, gdy patrzy się z bezpośredniej bliskości na ceglane elewacje budynków od strony Wejściowego Dziedzińca.

Historyczne zabudowania od strony południowej przylegające do kotłowni wraz z przestrzenią samej kotłowni pomieszczą pokoje **hotelowe dla gości Muzeum**. Sama hala kotłowni z odrestaurowanym piecem i oryginalnymi wielkimi oknami ma stanowić monumentalne **lobby** tego hotelu.

W budynku dawnego szpitala więziennego położonego w południowej części założenia od strony Placu i Muru Pamięci, zlokalizowane mają być **pracownie konserwacji eksponatów muzealnych**, np. pracownia konserwacji papieru, a także **warsztaty** pozwalające na utrzymanie sprawności budynków Muzeum.

Opis rozwiązań w zakresie architektury

Rozwiązania proekologiczne:

Zastosowanie technologii proekologicznych ma na celu ograniczenie ilości energii zużywanej do ogrzania obiektu w sezonie jesienno-zimowym oraz chłodzenia i wentylacji w sezonie letnim. Będzie to system odzyskiwania ciepła wyrzucanego z budynku przy pomocy wentylacji mechanicznej (system rekuperacji), przy jednoczesnym ogrzewaniu powietrza zasysanego do wewnątrz.

Instalacje:

Budynek zostanie wyposażony w instalacje wodno-kanalizacyjne w oparciu o zaopatrzenie z lokalnego wodociągu i odprowadzenie ścieków do lokalnej kanalizacji ścieków sanitarnych. Wody opadowe zostaną rozsączone w terenie, z ewentualnym odprowadzeniem nadwyżki do sieci miejskiej. Zostanie przeanalizowane użycie wody deszczowej do spłukiwania toalet bądź celów porządkowych. Źródłem ciepła będzie węzeł ciepła zasilany z sieci miejskiej, wspomagany z układu gruntowych pomp ciepła, pracujących dla potrzeb ogrzewania i C.W.U.

Zainstalowana zostanie klimatyzacja nawiewno-wyciągowa z dwustopniowym odzyskiem ciepła. Czerpanie powietrza świeżego następować będzie poprzez gruntowe wymienniki ciepła, co zapewni istotne ograniczenie zapotrzebowania ciepła w sezonie zimowym i zdecydowanie obniży parametry powietrza nawiewanego w lecie.

Budynek będzie zasilany poprzez własną stację transformatorową SN/NN. Zaś system oświetlenia oparty zostanie o źródła energooszczędne (światłówki oraz diody LED). Podłączenie obiektu do systemu telefonicznego nastąpi poprzez lokalnych dostawców usług telekomunikacyjnych.

Projektowany budynek dostępny jest dla osób niepełnosprawnych. Rzędna terenu przy wejściach głównych oraz przy wszystkich wejściach i wyjściach ewakuacyjnych wynosi: - 0,02m w stosunku do poziomu posadzki na parterze. Z poziomu parteru zapewniony jest dostęp na wszystkie kondygnacje oraz do wszystkich pomieszczeń w budynku, komunikacją poziomą oraz windą przeznaczoną do przewozu osób niepełnosprawnych.

Dzięki zaprojektowanym rozwiązaniom i funkcjom zespół budynków przy Ul. Rakowieckiej 37 zyskuje nową jakość – nabiera czytelnego dla odbiorców charakteru i zręcznie operuje symboliką dla podkreślenia różnorodnych aspektów swojej działalności.

Podsumowanie

Według założeń projektu Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL ma być miejscem pamięci i historycznej refleksji, a zarazem Pomnikiem i Mauzoleum Żołnierzy Wyklętych oraz więźniów politycznych PRL. Ma ono być ukształtowane przy zastosowaniu minimalistycznych oszczędnych środków. Realizacja takich założeń pozwala na uzyskanie prostej czystej formy i kolorystycznego kontrastu ceglanych ścian założenia z jasną płaszczyzną placu wyłożoną płytami betonowymi, stanowiącymi swoisty moduł porządkujący dla wszystkich części dziedzińca i podkreślający linie perspektywiczne. Zastosowany w projekcie minimalizm formy pozwala na uzyskanie klasycznego ładu założenia i atmosfery powagi właściwej dla istotnych gmachów użyteczności publicznej w stolicy Polski.